

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

VÝTVARNÝ PROJEKT PRO PŘEDŠKOLNÍ DĚTI.

Bakalářská práce

Studijní program: B7505 – Vychovatelství
Studijní obor: 7505R004 – Pedagogika volného času
Autor práce: **Zuzana Kavanová**
Vedoucí práce: Mgr. A. Lucrezia Škaloudová - Puchmajerová

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Zuzana Kavanova**
Osobní číslo: **P11000372**
Studijní program: **B7505 Vychovatelství**
Studijní obor: **Pedagogika volného času**
Název tématu: **Výtvarný projekt pro předškolní děti.**
Zadávací katedra: **Katedra pedagogiky a psychologie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cíl projektu:

1. Sestavení a realizace výtvarné řady - tématicky řazeno od jara do zimy.
 2. Výtvarná řada bude zaměřena z části na přípravu venkovních dílen s využitím prostředků přírody, s důrazem na nepravé grafické techniky.
- Prostudování odborné literatury, znalost a využití odborných termínů.

Požadavky:

Realizace projektu předpokládá práci s předškolními dětmi od 4 let, skupina minimálně 6 dětí, nejlépe 2 hodiny měsíčně.

Metody:

Příprava projektu.

Při realizaci vést děti k vnímání procesu tvorby stejně, jako k vzniku hotového artefaktu.

Evaluační na základě pozorování.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná

Seznam odborné literatury:

Prette, M. C., Capaldo, A. Tvorivost', tvar, farba. 2. vyd. Bratislava: Mladé letá, 1982

Nedvědová, Zdeňka, Zatloukalová, Iva. Výtvarná tvorba. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000

Škaloudová Puchmajerová, Lucrezia, Valešová, Hana. Úvod do didaktiky grafiky. 2. vyd. Liberec: TUL, 2008

Škaloudová Puchmajerová, Lucrezia, Valešová, Hana. Úvod do didaktiky kresby. 2. vyd. Liberec: TUL, 2008

Vedoucí bakalářské práce:

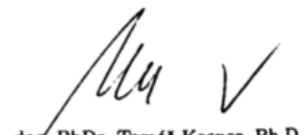
Mgr. A. Lucrezia Škaloudová - Puchmajerová
Katedra primárního vzdělávání

Datum zadání bakalářské práce: 7. dubna 2013

Termín odevzdání bakalářské práce: 15. dubna 2014

doc. RNDr. Miroslav Brzezina, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Kasper, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 7. dubna 2013

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Mnohokrát děkuji paní Mgr. Lucrezii Škaloudové Puchmajerové za vedení práce, hodnotné a věcné připomínky, odbornou pomoc a velkou trpělivost.

Anotace

Bakalářská práce pojednává v teoretické části o možnosti využití nepravých grafických technik pro výtvarnou činnost předškolních dětí. Věnuje pozornost jednotlivým technikám a zvažuje možnost jejich využití s ohledem na věk a schopnosti dětí. Je zaměřena zčásti na přípravu venkovních dílen s možností využití prostředků přírody. Zdůrazňuje důležitost procesu tvorby, nejen výsledku.

Praktická část obsahuje návrh výtvarného projektu pro zájmovou činnost předškolních dětí. Následuje realizace a evaluace.

Klíčová slova: výtvarná činnost, výtvarná řada, grafické techniky, prostředky přírody, proces tvorby.

Anotation

The theoretical part of the work deals with a possibility of using the unconventional graphic arts techniques in arts and crafts activities for pre-school children.

The attention is paid to each of the techniques and the work considers the use regarding the age and the skills of the children.

The part of the work is focused on preparation for outside arts and crafts activities with an opportunity to use natural materials.

The work points out the importance of the work process, not only the outcome.

The practical part includes the arts and crafts project proposal for the pre-school children's leisure activities which is followed by implementation and evaluation.

Key words: Arts and crafts, art project, graphical techniques, natural materials, art work process.

Obsah

Seznam obrázků.....	8
Seznam tabulek.....	8
Seznam použitých zkratk.....	8
Úvod.....	9
1. Teoretická část.....	9
1.1 Charakteristika dítěte předškolního věku.....	9
1.2 Výtvarný projev dítěte jako přirozená potřeba.....	10
1.3 Vývoj dětského výtvarného projevu.....	11
1.3.1 Počátky výtvarných pokusů.....	11
1.3.2 Znaková kresba.....	11
1.3.3 Zobrazení světa.....	12
1.3.4 Další způsoby dětského vyjadřování.....	12
1.3.5 Jak chápat dětský výtvarný projev.....	12
1.4 Tvořivost jako významná lidská vlastnost.....	13
1.5 Důležitost hry pro předškolní děti.....	15
1.6 Motivace pro výtvarnou činnost.....	15
1.7 Využití grafických technik pro rozvoj tvořivosti předškolních dětí.....	16
1.7.1 Co je to grafika.....	16
1.7.2 Grafika podle způsobu tisku.....	16
1.7.3 Alternativní a nepravé grafické techniky.....	18
1.7.4 Nejpoužívanější nepravé grafické techniky.....	19
2. Praktická část.....	22
2.1 Příprava projektu.....	22
2.1.1 Cíle projektu.....	22
2.1.2 Místo realizace projektu.....	22
2.1.3 Skupiny dětí.....	22
2.1.4 Návrh výtvarné řady – struktura projektu.....	22
2.1.5 Příprava venkovních dílen.....	26
2.2 Jednotlivé části projektu.....	26
2.2.1 Jarní strom.....	26
2.2.2 Vitamíny.....	27
2.2.3 Pro maminky.....	28
2.2.4 Rozkvetlá louka.....	29
2.2.5 Svit' sluníčko, svit'.....	30
2.2.6 Jako u moře.....	31
2.2.7 Houby rostou.....	32
2.2.8 Listy, kam se podíváš.....	33
2.2.9 Smutný strom.....	34
2.2.10 Podzimní světýlko.....	35
2.2.11 Umělci na sněhu.....	36
2.2.12 Hurá, Vánoce.....	38
2.2.13 Sněhulák.....	39
2.2.14 Sněhové vločky.....	40
2.2.15 Zimní sporty.....	41
2.2.16 Zasněžené městečko.....	41
2.2.17 Překvapení.....	42
2.2.18 Malí návrháři.....	43
3. Závěr.....	45
4. Seznam použitých zdrojů.....	49
5. Seznam příloh.....	51
Příloha č. 1.....	52
Příloha č. 2.....	52
Příloha č. 3.....	53

Seznam obrázků

Obrázek č. 1	koruna stromu
Obrázek č. 2	promíchaný koktejl
Obrázek č. 3	pohyb nitě
Obrázek č. 4	louka
Obrázek č. 5	slunce
Obrázek č. 6	oblázky na pláž
Obrázek č. 7	roláž
Obrázek č. 8	otisky listů
Obrázek č. 9	kmen stromu
Obrázek č. 10	frotáž
Obrázek č. 11	podklad pro odkrývací techniku
Obrázek č. 12	sněhulák
Obrázek č. 13	sněhové vločky
Obrázek č. 14	rezerváž
Obrázek č. 15	uhlový prášek
Obrázek č. 16	matrice pro monotyp
Obrázek č. 17	návrh vzoru

Seznam tabulek

Tabulka č. 1	struktura projektu
--------------	--------------------

Seznam použitých zkratk

o. p. s.	obecně prospěšná společnost
----------	-----------------------------

Úvod

Cílem bakalářské práce je návrh a realizace výtvarného projektu. Ve výtvarném kroužku s předškolními dětmi pracuji již několik let. Tento kroužek je otevřený všem dětem, bez ohledu na výtvarné nadání. Nikdy jsem s nimi nepracovala podle dlouhodobého uceleného programu, který zahrnuje i motivaci dětí. Zkusila jsem to v rámci této bakalářské práce.

Teoretická část práce obsahuje shrnutí charakteristiky dítěte předškolního věku, dále se zabývá vývojem výtvarného projevu dětí. Je zde zmíněna důležitost hry a motivace dětí. V dalších kapitolách teoretická část přibližuje co je to grafika a jak se dělí. Zabývá se nepravými grafickými technikami a jejich využitelností pro předškolní děti.

Praktická část se zabývá návrhem a strukturou projektu, přibližuje skupiny dětí, které na projektu pracovaly. Následuje realizace projektu rozepsaná po jednotlivých hodinách projektu.

V závěru probíhá zhodnocení celého projektu. Jeho dobré stránky i úskalí.

1. Teoretická část

1.1 Charakteristika dítěte předškolního věku

Tato vývojová fáze začíná po třetím roce života dítěte, konec má individuální časovou lokaci, není určen jen fyzickým věkem, ale hlavně sociálním mezníkem – nástupem do školy. Toto období je označováno za nejpříjemnější fázi lidského života. (Lisá, Kňourková, 1986, s. 174)

Předškolní období je nejpozoruhodnější etapou vývoje lidského jedince, spojuje vše, co bylo u dítěte vrozeno s tím, co se výchovou a učením stane zlatým mostem k budoucí dospělé osobnosti. Je to doba na kterou si v dospělosti vzpomínáme, ke které se vracíme, která zanechává v naší paměti výrazné stopy. (Lisá, Kňourková, 1986, s. 174)

Děti přibývají na výšce a váze, vzrůstá výkonnost vnitřních orgánů, zdokonaluje se stavba a funkce nervové soustavy.

Motorické dovednosti umožňují s dostatečnou přesností konat všechny základní pohyby. Lokomoce, hrubá i jemná motorika se dále zdokonalují.

Předškolní období charakterizuje silná snaha být aktivní a přenášet získané a právě získávané schopnosti do praxe. Myšlení ovlivňuje fantazie, city a potřeby dítěte. Základem je smyslová zkušenost. Myšlení je typické svým egocentrismem, zkreslováním reality, která dítěti z nějakého důvodu nevyhovuje. Svět je takový, jak se mu jeví. Dítě často přimíchává představy k realitě.

Normálně se vyvíjející předškolní dítě je hravé, aktivní, uplatňuje své schopnosti v praxi. Táhne k jednoduchým a jasným závěrům.

K pochopení představ dítěte o světě v tomto vývojovém období nám pomáhá i výtvarný projev.

1.2 Výtvarný projev dítěte jako přirozená potřeba

„Výtvarný projev dává dítěti možnost reagovat na svět, vyjadřovat se v něm, samo se světu zjevovat a posléze pochopit i sebe samo v něm.“

Igor Zhoř

Kresba, malba či jiná výtvarná činnost je jeden z prvních spontánních projevů dítěte. Již v polovině 17. století J. A. Komenský poukazuje ve svém Informatoriu školy mateřské na důležitost dětské tvorby. Vědecký a společenský zájem o dětskou kresbu a tvorbu nastal koncem 19. století, kdy se pedagogičtí nadšenci (J. Dewey, O. Hostinský...) snažili potvrdit tezi o souvislostech smyslové činnosti, poznávacího pochodu a emocionálního výrazu. Dětská kresba se stala mnohostrannou a přesvědčivou výpovědí pro tuto tezi a proces, ve kterém vznikala, byl posuzován jako výsledek samovolné duchovní emancipace dítěte.

Vlastní začátky dětské výtvarné „řeči“ se podobají řeči mluvené. Prvních kreslířských začátků si zřídka povšimneme – sledování pohybu vlastního prstíku, který se cele odbývá v prostoru, otisk zamazané dlaně na bílou plochu, stopa prstu na zamlženém skle. Jsou to stopy, které nic neznázorňují, ale budí zaujetí.

Radost z právě vznikající stopy je u dítěte daleko větší než zájem na konečném výsledku. Proces je zpočátku důležitější než předmět zobrazení a podobnost mezi ním a výtvozem.

Tvoření, kreslení, čarání, je pro dítě hrou; přece se však liší od jiných her už od samého začátku: výsledkem je tu relativně „trvalý“ produkt – čára, barevná skvrna – vyzývající k další hře, která může být čím dál tím víc komplikovaná, může se změnit z pouhého vytváření stopy v zobrazení známých věcí a v tomto případě už vlastně přestane být hrou a stává se vážným pokusem o uplatnění vlastních schopností dítěte. Začátky kreslení souvisejí osudově (podobně jako počátky mluvy) s vývojem dítěte a že se jimi hlásí všechno zdravé a přirozené, co v člověku je. (Uždil, 2002, s. 16)

1.3 Vývoj dětského výtvarného projevu

V dětské kresbě je skryta individualita dítěte. Vývoj kresby ovlivňuje mnoho okolností. Základem jsou vnitřní dispozice dítěte, které se mohou rozvíjet pouze tehdy, má-li dítě pro svou výtvarnou činnost vhodné podmínky a dostatek podnětů.

1.3.1 Počátky výtvarných pokusů

Můžeme se s nimi setkat už u ročního batolete. Jakmile zvládne pevný úchop kreslicího nástroje (tužky, pastelky, dřívka), začne přirozeným pohybem celé paže vytvářet bezobsažné čmáranice. Se zaujetím sleduje pohyby ruky a vznikající stopy nástroje. Do pohybu zpočátku zapojuje celé tělo, proto je vhodná velká plocha papíru a měkké kreslicí nástroje (pastely, křídly). Později ovládne pohyb zápěstí a v čmáranicích se objevují uzavřené kruhové útvary.

1.3.2 Znaková kresba

Mezi druhým a třetím rokem se v dětské kresbě kromě uzavřených kruhových a oválných útvarů objevují i tvary podobné trojúhelníku a čtverci. Také svislé a vodorovné čáry, které se dítě postupně naučí vést různými směry. Dítě svoje výtvary pojmenovává, my dospělí už v kresbě rozpoznáváme předmět zobrazení. Měli bychom si s nimi o výtvorech povídat. Dítě začíná kreslit hlavonožce. Čím častěji kreslí, tím se jeho kresebný vývoj urychluje. Stačí už menší plocha papíru (A3), rozšiřujeme nabídku výtvarných pomůcek – vodové nebo temperové barvy, štětec, inkoust, tuš, seříznuté dřívko.

1.3.3 Zobrazení světa

V období od třetího do sedmého roku věku dítěte nastává rozvoj myšlení na základě řeči a získaných zkušeností. Dítě zobrazuje svět kolem sebe – ne, co doopravdy vidí, ale zobrazuje co o předmětech a jevech ví, co cítí. Pro jednotlivé věci si vytváří vlastní znaky, které rozmisťuje volně po ploše papíru, později jsou řazené podle souvislosti. Znaky jsou poměrně stálé, není jich mnoho, každá změna osvojeného znaku je obtížná. Některé znaky přetrvávají do školních let. Jedněmi z typických znaků je průhlednost (vidíme osoby za zdí) a pravoúhlost (kolmé větve, komín na střeše). Hlavonožec postupně dostává další části lidského těla. Přiřazuje i další rozlišovací znaky (sukně, vousy), velikost panáků vypovídá o jejich důležitosti. Později dovede dítě vyjádřit i typ postavy (princezna, kouzelník) a její duševní stav. Prostor obvykle děti vymezují vodorovnou čarou na spodním okraji (čára země), někdy i čarou u horního okraje (čára nebe). Nejčastěji ale prostor vymezují začmáraním. Typickým znázorněním prostoru je více pohledovost (věc je nakreslena současně zboku, zepředu i shora). Je to období dětského naivního realismu.

1.3.4 Další způsoby dětského vyjadřování

Rozšiřujeme výtvarný materiál a pomůcky. Různé druhy tužek a pastelek, děti zvládnou pracovat perem. Objevují barvy. Nejprve barvou jen kreslí, později vyplňují plochy. Vhodné jsou nepravé grafické techniky – promíchávání barev a následný otisk, otisky různých přírodnin. Na nanášení barev lze použít houbičku, korek, smotek papíru. Děti rády modelují (plastelína, hlína, kašírovací hmota), poskytuje jim to hmatové zážitky a dovoluje dát představám trojrozměrný tvar. Mnohotvárnost materiálu a výtvarných pomůcek přispívá k rozvoji fantazie, zlepšuje motorické schopnosti a upevňuje sebevědomí dítěte.

1.3.5 Jak chápat dětský výtvarný projev

Dětský výkon bychom neměli podceňovat, ale naopak nezasloužená chvála projev dítěte brzdí a tlumí jeho zájem. Dítě je třeba povzbuzovat a k další činnosti vhodně motivovat (vyprávění, hra).

Smyslem výtvarné práce předškolního dítěte nemohou být atraktivní výsledky. Výtvarná činnost má přispívat k bohatšímu vnímání a citovému prožívání skutečnosti. Pomáhá dítěti poznat okolní svět plně a hlouběji. Výslednému výtvaru však musí nutně předcházet silný prožitek, jehož intenzita se potom úměrně zrcadlí ve formě a kvalitě výtvarného projevu. Je třeba věnovat pozornost volbě námětu a jeho adekvátnosti vzhledem k obzoru dětí. S tím souvisí i výběr vhodné techniky, materiálu, pomůcek – v některých případech je určíme, jindy volbu ponecháme na dětech samotných. Děti by měly svobodně vyjádřit všechn svůj psychický a motorický „přetlak“. Tuto energii bychom měli řídit a využívat. Sledujeme, jak se postupně vyvíjejí a prohlubují vztahy dítěte k okolnímu světu.

Vrcholným obdobím výtvarného vývoje v předškolním věku je doba mezi pátým až šestým rokem (období ryzího naivního realismu). Dítě v této době zvládá základní výtvarné techniky. Ve své tvorbě je bezprostřední – pokud mu připravíme tvořivou atmosféru a snažíme se porozumět odlišným vyjadřovacím postupům (transparence, nadřazenost, deformace tvarů a barev). Nepožadujeme od dětí dokonalost provedení – vede to k uniformitě a potlačení tvořivosti. (Svobodová, 1998, s. 5, 6)

Výtvarný teoretik a pedagog profesor Uždil doporučuje respektovat a chápat zvláštnosti dětského zobrazování světa a výtvary brát vážně. Co je pro dospělého nepochopitelné, může být pro dítě významné. Dítě zobrazuje to, co prožívá a jeho výtvarný projev je podle profesora Uždila plnohodnotný jen tehdy, není-li poznamenán zásahy dospělých. Výtvarná

činnost je pro dítě zajímavou hrou, která je spojena s vážnou prací. Po sedmém roce věku dítěte nastávají ve výtvarném projevu změny, které jsou podmíněny rozvojem vnímání, paměti, rozvíjejícím se myšlením. Spontánní a hravý projev dítěte přechází v uvědomělejší výtvarnou činnost. Dítě se snaží napodobit viděnou skutečnost, ale jeho výtvarný projev je ještě svázán s osvojenými kresebnými znaky a s konkrétními představami. Panáka dítě přeměňuje v složitěji členěnou figuru zobrazovanou v náročnějších pohybech a situacích. Děti rády experimentují s výtvarnými prostředky, hledají si nové způsoby výtvarného vyjádření. Objevuje se zvýšený zájem o realitu, oblíbené jsou náměty z oblasti přírody, sci-fi, ale také vlastní zážitky a pocity.

Věk od jedenácti let je obdobím, kdy vzrůstá racionální složka vnímání a hodnocení okolního světa, rozvíjí se schopnost abstrakce. Projevuje se zvýšená kritičnost k výsledkům vlastní výtvarné tvorby. Pubescent prosazuje své individuální zájmy, hledá neobvyklé pracovní postupy, nové možnosti výtvarného ztvárnění.

1.4 Tvořivost jako významná lidská vlastnost

Tvořivost je dnes chápána jako významná lidská vlastnost, umožňující jít nezvyklými cestami k nečekaně dobrému výsledku, umožňuje umět reagovat na životní situace nově, nešablonovitě, umět setrvat ve stavu koncentrované pozornosti. Podmínkou je ale mít z vlastní vynalézavosti uspokojení.

Tvořivost je zapotřebí – je to (snad výhradně) lidská vlastnost, je předpokladem technického a civilizačního pokroku. Nestačí nové, stále větší bohatství vědeckých poznatků jen registrovat a začleňovat do racionálních systémů, je žádoucí umět je uchopit, dát jim nové souvislosti a použitelnost, učinit je prospěšnými – jednou prakticky tak, aby to usnadnilo život, jindy aby to život naplnilo novými hodnotami. Bez tvořivého zaujetí by to nebylo možné. Tvořivost a „tvořivá atmosféra“ má velký význam pro všechny obory. (Uždil, 2002, s. 104)

1.5 Důležitost hry pro předškolní děti

Děti, jako ostatně všechna mláďata, si hrají, aby uvolnily přebytečnou energii. Ve hře děti rekapituluji v podstatě celý vývoj lidstva, ožívají zde činnosti našich předků.

Hra je nacvičování dovedností, je základní aktivitou dětské seberealizace. Podle Piageta hra úzce souvisí s rozvojem myšlení a inteligence dítěte. Předškolní dítě v období symbolické hry (stádium předoperačního myšlení – druhý až sedmý rok věku dítěte) znamená vrchol dětské hry. Je zde přítomna fantazie, používání symbolu – hraček, předmětů, které fungují jako zprostředkovatelé něčeho dalšího, co dítě zatím nemůže obsáhnout nebo reálně používat. Se symboly souvisí i rozvoj řeči. Hra pomáhá pochopit realitu tím, že ji pomáhá přizpůsobovat potřebám dětského „já“. (Kořátková, 2005, s. 6)

Podle Uždila se dítě pomocí hry nevědomky připravuje na budoucí životní situace.

Ve hře jsou jako ve skořápce ořechu uzavřeny všechny dosavadní zisky individuálního života, vlastní zkušenosti i postřehy, ale i to, co bylo odpozorováno jako hotová forma jednání ze života dospělých. Vznikají situace, jež nelze řešit bez představivosti, bez nápadu a odvahy. Také kreslení je svým způsobem hrou. Od většiny her se kreslení a malování liší tím, že zanechává po sobě poměrně trvalé výtvary. Ty ovšem většinou pozbývají po hře pro děti veškerou cenu. (Uždil, 2002, s. 104)

1.6 Motivace pro výtvarnou činnost

Pokud chceme, aby si děti proces tvorby náležitě užily, aby je těšil i výsledek tohoto procesu, musíme děti příslušně motivovat. Vybranou hrou (podstata hry by měla být v souladu s dovedností, kterou má rozvíjet) – odpovídající věku dětí, charakteru skupiny dětí, odpovídající tématu výtvarné činnosti. Děti můžeme motivovat pohádkou, příběhem, povídáním nad knihou. Procházkou přírodou, návštěvou zajímavých míst, pozorováním věcí, lidí, zvířat. Velkou motivací je samotná tvorba probíhající přímo venku.

Motivační činnost by neměla být moc dlouhá, měla by děti připravit na tvoření, ne je úplně pohltnout. Ztratily by pak zájem.

Je důležité, aby samotný proces dětské tvorby byl sám o sobě hrou, během níž si děti osvojují nové techniky, poznávají nové pomůcky a materiály.

1.7 Využití grafických technik pro rozvoj tvořivosti předškolních dětí

1.7.1 Co je to grafika

Grafika původně znamenala umění psaní, kresby a dokonce i malby. Později se jako grafika označovaly všechny postupy, kterými lze různé obrazové předlohy (kresbu, malbu, psaný text a podobně) rozmnožit.

Výraz „rozmnožit“ musíme upřesnit. Dnes je možné rozmnožovat texty i kresby na kopírovacích strojích, všechny jsou naprosto stejné, ale za grafiku je nepovažujeme. Je třeba rozlišovat mezi grafickým listem, kopií a reprodukcí. (Škaloudová Puchmajerová, Valešová, 2008, s. 4)

Umělec – grafik svoji kresbu řemeslným způsobem, například rytím, leptáním a řadou jiných postupů přenese na budoucí tiskovou formu (matrici), která může být ze dřeva, kovu i umělé hmoty. Z takto vytvořené matrice grafik otiskne v omezeném počtu tisky – originální grafické listy, které autorizuje a uvede na každém z nich pořadové číslo i celkový počet otisků v podobě zlomku. Někdy se uvádí i rok vzniku. Autorský grafický list je uměleckým dílem – originálem. Jestliže se podle předlohy umělce tisková forma zpracuje fotomechanickými prostředky, obvykle ve velkém nákladu, jde o reprodukční grafiku. (Nedvědová, Zatloukalová, 2000, s. 61)

Grafika se podle účelu dělí na volnou (uměleckou) a užitou (je určena k praktickému použití – pozvánky, plakáty, loga, bankovky, známky, knižní ilustrace).

1.7.2 Grafika podle způsobu tisku

Podle způsobu tisku dělíme klasické grafické postupy na – tisk z výšky, tisk z hloubky, tisk z plochy, tisk přes síto.

Tisk z výšky

Na matrici se odstraní (odřezáním, vyrytím) všechna místa, která nemají tisknout – na otisku zůstávají bílá. Tisknou nevyrytá místa, na kterých je nanесena barva. Otisk je zrcadlově převrácený.

Mezi techniky tisku z výšky patří dřevořez (jedna z nejstarších grafických technik), dřevoryt, linoryt, linořez.

Tisk z hloubky

Techniky tohoto tisku se rozdělují podle způsobu zpracování tiskové formy na rytiny a lepty. Tiskne se na vlhký papír.

K rytinám patří mědirytina (nejstarší způsob tisku z hloubky), ocelorytina, suchá jehla, mezzotinta. Do kresby v tiskové desce, vyryté rydly nebo vyleptané do hloubky kyselinou, se vtírá hlubokotisková barva. Vzniká zrcadlově obrácený otisk s typickou fasetou (otiskem zbroušeného okraje matrice).

Lepty vznikají vyrýváním kresby do kovové kresby přes vrstvu ochranného krytu (směs vosku, asfaltu a smůly). Mezi lepty patří například čárkový lept, akvatinta.

Zvláštní metodou tisku z hloubky je aktivní grafika. Kovová deska se rozrývá a probíjí ostrými kovovými předměty.

Tisk z plochy

Tato technika je založena na principu vzájemného odpuzování mastnoty a vody. Na tiskové formě jsou ve stejné úrovni tisknouce i netisknouce místa.

Nejznámější technikou tisku z plochy je litografie (kamenotisk). Jako tisková deska slouží litografický kámen z vápence.

Další technikou je autorský ofset. Tiskový kámen je zde nahrazen zinkovým plechem. Zrcadlově obrácenou kresbu snímá z povrchu plechu gumový válec a přenáší ji na tiskový papír.

Tisk přes síto (serigrafie)

Je to nejmladší technika tisku, která se uplatňuje v mnoha oborech propagace, v textilním průmyslu (zde se jí říká filmový tisk), ale také v umělecké grafice. Tiskovou formou je zde jemné síto upevněné na rámu. Na sítu se lakem nebo lepidlem zakrývají místa, která nebudou tisknout, zbylou plochou síta se protlačuje barva na papír nebo látku.

1.7.3 Alternativní a nepravé grafické techniky

Většina klasických grafických technik vyžaduje vybavenou grafickou dílnu. Existuje ale řada alternativních technik, které z klasické grafiky vycházejí. Můžeme je provádět v improvizovaných podmínkách s minimálním vybavením. Tyto techniky jsou oblíbené pro zajímavé a neobvyklé postupy a pro praktickou použitelnost výsledků. Používáme tiskařské nebo olejové barvy.

Techniky vycházející z tisku z výšky

Tisk z papírové šablony – šablonu zhotovíme z kartonu, vystřížením nebo vyřezáním. Zpevníme lakem (stačí lak na vlasy), barvu navalujeme válečkem nebo nanášíme tamponem. Tiskneme ručně nebo v lisu.

Tisk z lepenky – plochy, které budou bílé, lehce nařízneme a stáhneme celou obřezanou vrchní vrstvu lepenky. Zpevníme lakem, šelakem nebo papír promastíme fermeží, barvu naválíme válečkem. Pro ruční tisk volíme menší formát.

Tisk z papírové šablony a z lepenky je pracnější, pro předškolní děti složitý.

Tisk z koláže – kolážové prvky (různé druhy pevnějšího papíru, textil, přírodniny) pečlivě nalepíme na podklad, zpevníme lakem. Barvu je dobré nanášet tamponem, tiskneme ručně nebo v lisu. Je to jednoduchá technika, vhodná pro předškolní děti. Práci je vhodné rozdělit do dvou hodin, lak musí dobře zaschnout.

Tisk z reliéfní kresby – neřaděnou klovatinou vytvoříme plastickou kresbu, po zaschnutí naválíme barvu. Tiskneme ručně nebo v lisu. Tato technika je také vhodná, musíme ale opět počítat se schnutím podkladu.

Tisk z polystyrénové matrice – využijeme odpad z polystyrénových obalů, motiv vytváříme zatlačováním, vpichováním různými nástroji (hřebíkem, dřívkem, tužkou). Volíme jednoduchý motiv, tiskneme ručně. Technika velmi vhodná pro předškoláky, baví je vytvářet stopu do matrice.

Techniky vycházející z tisku z hloubky

Papíroryt – tato technika je odvozena ze suché jehly. Místo kovové destičky použijeme silnější papír přetřený rychleschnoucím lakem. Vtíráme tiskařskou nebo olejovou barvu, z jedné matrice natiskneme více tisků. Pro předškolní děti je to těžké.

Nepravé grafické techniky

Jsou to techniky, při kterých nevzniká žádný otisk.

Výsledek těchto technik připomíná grafiku ale technologie je odlišná. (Nedvědová, Zatloukalová, 2000, s. 84) Prostřednictvím těchto technik mohou děti pochopit základy grafického vyjadřování, princip tisku. Jsou to techniky dětem blízké – používají známé předměty (přírodniny, drobné součástky, korkové zátky, vlastnoručně vyrobená jednoduchá tiskátka). Stačí jen nanést barvu a otisknout. Otisky se dají dotvořit kresbou či malbou. Jednotlivé techniky se dají kombinovat mezi sebou.

Zajímavé jsou otisky různých textilií, zmuchlaného papíru, částí těla nebo obarveného provázku. Jsou na hranici mezi nepravými grafickými technikami a alternativními technikami vycházejícími z tisku z výšky. Jsou to techniky velice jednoduché, jako dělané pro předškolní děti.

Nepravé grafické techniky jsou pro svoji jednoduchost a zajímavost vhodné i pro předškolní děti. Nabízí se zde využití prostředků přírody a také tvorba přímo v přírodě.

1.7.4 Nejpoužívanější nepravé grafické techniky

Frotáž

Z technikou frotáže se setká snad každé dítě. Kdo by nezkusil třením přiloženého papíru obtisknout reliéf mince. Tato technika byla známá už před naším letopočtem v Číně. Postup frotáže je jednoduchý, pro děti je to zajímavá hra, která rozvíjí představivost a fantazii. Na vybraný povrch (list, kámen, dlažba...) přiložíme tenčí nebo pevnější papír (podle hrubosti povrchu) a s mírným přitlakem přejíždíme povrch papíru měkkou tužkou, rudkou, uhlem, pastelem nebo pastelkou. Pracujeme tak dlouho, až se povrch z výrazní. Jednotlivé frotáže se dají dotvářet kresbou, malbou nebo využít v koláži. Technika velmi vhodná pro předškolní děti.

Monotyp

Technika monotypu bývá pro způsob přípravy matrice často řazena i k malbě. Na podložku (sklo, plast, silnější karton), namalujeme hustou temperovou nebo olejovou barvou motiv. Můžeme dotvořit škrábáním nebo vytíráním barvy z některých míst. Pokud pracujeme temperovou barvou, která rychleji vysychá, musíme ji před tiskem jemně navlhčit. Na pomalovanou plochu přiložíme papír (savější) a přes další čistý papír ručně tiskneme.

Monotyp můžeme vytvořit i křídovým pastelem, rudkou, měkkou tužkou. Vytvoříme si tak prašnou plochu, která se otiskne do vlhkého papíru. Pro tisk použijeme papír navlhčený vodou s příměsí lepidla (například Herkules). Otisk se nám tak nebude mazat. Monotyp můžeme dotvořit kresbou nebo kombinovat s jinými technikami, zvládnou ho malé děti.

Protisk

Na pevnou podložku (sklo, plast) válečkem naválíme jemnou souvislou vrstvu olejové nebo tiskařské barvy. S pomocí několika podložek můžeme vytvořit barevný protisk, začínáme od nejsvětlejší barvy postupným protiskováním z jednotlivých podložek. Mezi podložku a tiskový papír můžeme vkládat i různé šablony, naválenou barvu prokreslit různými nástroji. Pro práci s předškolními dětmi volíme jednodušší variantu protisku. Další možností protisku je kancelářský papír podložený kopírovacím papírem. Je-li tisková vrstva nahoře, kresba se protiskne na rub přiloženého papíru zrcadlově obráceně. Protisk závisí na tlaku a tvaru stopy, pracujeme špejlí, dřívkem, propisovací tužkou, prsty... Při práci si papír přidržujeme na okrajích, které potom odstříhneme. Můžeme dotvořit kolorováním.

Otisk z kopírovacího papíru

Rozstříhaný, potrhaný, různě poskládaný nebo pomačkaný kopírovací papír položíme na čtvrtku a další čtvrtkou překryjeme. Celou vrstvu přežehlíme horkou žehličkou – barva z kopírovacího papíru se uvolní a otiskne na obě čtvrtky. Otisky můžeme doplnit i jinými technikami.

Odkrývací techniky

Jedná se o proškrábávání horní tmavé vrstvy na světlý podklad. Tato technika připomíná tvorbu sgrafita. Podklad si vytvoříme tak, že na hladký tužší papír vytvoříme silný souvislý povlak bílým nebo barevným voskovým pastelem nebo svíčkou. Potřeme mýdlovým roztokem nebo lehce zdrsňme. Podklad zamalujeme tuší nebo temperovou barvou. Do tuše kápneme jednu až dvě kapky octa. Do temperové barvy můžeme kápnout i Jar. Po zaschnutí proškrábáváme vrchní vrstvu ostrými nástroji (perem, hřebíkem, nožíkem). Vyrytá kresba je bílá, ale můžeme si připravit i barevný podklad. Další varianta této techniky je proškrábávání bílé vrstvy na tmavý podklad. Pevný tmavý papír potřebujeme

hustým bílým latexem. Po zaschnutí proškrábáváme na podklad. Odkrývací techniky jsou u dětí oblíbené, ale vyžadují delší přípravu, v případě předškolních dětí musí pomoci lektor.

Gumotisk

Je to odkrývací technika, kresba klovatinou se odkrývá (smývá) vodou. Nepatrně zředěnou klovatinou nakreslíme motiv na tužší papír. Po zaschnutí na papír naválíme tiskařskou barvu. Můžeme i nanést tamponem naškrábaný prach z uhlí nebo křídového pastelu. Pod proudem teplé vody klovatinu vymyjeme, místa pod klovatinou jsou bílá.

Rezerváž zmizíkem

Papír natřeme inkoustem, motiv kreslíme zmizíkem. Můžeme zvolit i opačný postup – na papír (potřený vodou zředěným inkoustem) kreslíme zmizíkem. Potom přetřeme neředěným inkoustem.

Vymývaná tuš

Štětcem, dřívkem nebo jiným nástrojem, kreslíme tuší. Nenecháme zcela zaschnout a smýváme pod tekoucí vodou. Zůstanou nám linie s šedým středem a tmavými okraji.

2. Praktická část

2.1 Příprava projektu

2.1.1 Cíle projektu

Cílem projektu bylo seznámit děti s netradičními technikami, hlavně s nepravými grafickými technikami. Motivovat děti k tvoření pomocí společných aktivit, například her. Naučit je vnímat samotný proces vzniku výtvarného artefaktu. Ukázat dětem, že tvořit lze i venku, s využitím prostředků přírody.

2.1.2 Místo realizace projektu

Projekt byl realizován v zájmovém výtvarném kroužku pro předškolní děti. Frekvence kroužku je jednou týdně, přičemž projekt předpokládal dvě hodiny měsíčně, to znamená setkání ve dvou týdnech. V ostatních hodinách výtvarného kroužku jsme se zaměřili na kresbu, malbu a vytváření – tématicky dle ročních období, svátků nebo přání dětí. Výtvarný kroužek funguje pod záštitou Centra Generace, o.p.s., sídlícího v centru Liberce. K budově, kde sídlí, patří dvůr a zahrada. Do nejbližšího parku je to asi 300 metrů, zastávky tramvaje a autobusů v místě, takže ideální podmínky i pro venkovní tvorbu.

2.1.3 Skupiny dětí

Projekt výtvarné řady začal na jaře 2013, takže pracovala skupina dětí, která začala do kroužku chodit v září 2012. Bylo to 10 dětí ve věku od čtyř do šesti let. Děti se na začátku projektu již dobře znaly, komunikovaly a spolupracovaly. To byla velká výhoda. Děti na projektu pracovaly do června 2013. Po prázdninách nastoupila do kroužku nová skupina dětí. Tři s dětí pokračovaly, ostatní nastoupily nově. Vytvořila se skupina osmi dětí ve věku od tří do šesti let. Věkové rozpětí bylo velké, s tříletými dětmi se nepočítalo. Ve skupině byly dvě dvojice sourozenců a z pochopitelných důvodů chtěly zůstat spolu.

2.1.4 Návrh výtvarné řady – struktura projektu

Projekt výtvarné řady tématicky řazené od jara do zimy byl připravován s ohledem na možnosti dětí v předškolním věku. Byly zvoleny zvládnutelné a vyzkoušené techniky. Používaly byly běžné výtvarné pomůcky, materiály (dostupné ve výtvarných potřebách)

a přírodniny. Projekt zahrnuje tři venkovní dílny, vyžadující specifickou přípravu a lektora navíc. Ke každé činnosti je přiřazena motivace, tématicky odpovídající jednotlivým činnostem.

Uvedené nepravé grafické techniky jsem vyzkoušela a shledala je jako vhodné pro práci s předškolními dětmi. Všechny tyto techniky jsou nenáročné jak na vybavení, tak na samotnou práci. Jsou nenáročné i časově – to je velice důležité, malé děti nevydrží pracovat dlouho. I po krátké práci jsou vidět výsledky. Pokud zvolíme techniky, kde je potřeba si připravit podklad (odkrývací techniky), je dobré podklad připravit s předstihem. Nemusíme, pokud je možnost sušení na topení. S podkladem by měl pomoci lektor.

Je dobré, když se děti mohou podílet na přípravě jednotlivých hodin (příprava pomůcek, kreslení šablon), a na závěrečném úklidu (vymývání štětců, utření stolů). Bohužel v našem případě to nebylo možné. Nepracovali jsme v ateliéru, ale v prostoru, který funguje pro více činností. Také časově nám to nevycházelo. Takže příprava i úklid je pouze na lektorovi.

Lektor pracující s malými dětmi by měl také počítat s tím, že stráví nějaký čas úpravou dětských prací. Samozřejmě ne zasahovat do práce samotné, ale dostříhnout, dolepit. Některým pracím sluší jednoduchá pasparta nebo jen podlepení barevným kartonem. Určitě by neměl chybět název práce, popřípadě technika provedení, jméno, datum. Rodiče dětí to ocení. Svá díla si děti odnášely většinou při další hodině kroužku, tak že na vše byl čas.

Tabulka č. 1 - struktura projektu

	název	činnost	motivace
Duben 2013	Jarní strom	venkovní dílna společná práce, frotáž, koláž z přírodnin	Hrajeme si na stromy
	Vitamíny	otisky ovoce a zeleniny	jíme zdravě
Květen	Pro maminky	přání vytvořené tažením provázku	jaká je naše maminka
	Rozkvetlá louka	práce s mokrým hedvábným papírem, tuš	poznávání lučních květin, básnička
Červen	Svit' sluníčko, svit'	hustá temperová barva s klovatinou, rytí špejlí	pantomima
	Jako u moře	skládání oblázků, nanesení barvy, otisk na papír	chůze po oblázcích
Říjen	Houby rostou	tupování korkovou zátkou	poznávání hub, písnička o houbách
	Listy kam se podíváš	venkovní dílna společná práce, otisky listů	hra na podzimní vítr
Listopad	Smutný strom	rytí šiškou do husté temperové barvy	roční období
	Podzimní světýlko	frotáž na pauzovací papír	pohádka o strašidlech
Prosinec	Umělci na sněhu	venkovní dílna společná práce, lití barev do sněhu	co vše se dá ze sněhu postavit
	Hurá, Vánoce	odkrývací technika	vánoční zvyky
Leden 2014	Sněhulák	otisky zmuchlaného novinového papír	koulovaná
	Sněhové vločky	tupování přes šablonu	jak vzniká sníh
Únor	Zimní sporty	rezerváž zmizíkem	hra na kouzelníka
	Zasněžené městečko	Odkrývací technika, gumotisk	naše město
Březen	Překvapení	monotyp	Hádej, co je to
	Malí návrháři	tvorba razítek, tisk na látku	pohádka Krtek a kalhotky

2.1.5 Příprava venkovních dílen

Projekt zahrnuje jarní, podzimní a zimní venkovní dílnu. Kromě výtvarných pomůcek dle jednotlivých dílen je třeba počítat i s běžnými věcmi, jako jsou kapesníky, vlhčené kapesníky, láhev s vodou, pytel na odpadky (venku po sobě uklidíme, případně spláchneme i barevné skvrny vodou), osvědčila se karimatka a velká igelitová pláštěnka. Vše je dobré zabalit do batohu (dále jako venkovní batoh), musíme počítat s tím, že ještě poneseme papíry, případně i desky nebo podložky. Nestačí jen jeden lektor, předškolní děti potřebují venku větší dohled. Je třeba upozornit rodiče, aby dětem dali vhodné oblečení, počítá se s tím, že se ušpiní. Měly by mít s sebou i lahvičku s pitím. Musíme počítat i s překročením časového limitu běžné výtvarné hodiny.

2.2 Jednotlivé části projektu

2.2.1 Jarní strom

Činnost – venkovní dílna, společná práce, kombinovaná technika (frotáž, koláž)

Časová dotace – 60 minut (z toho 10 minut cesta do parku a zpátky)

Počet dětí – 8

Cíl činnosti – prožitek z tvorby venku, spolupráce dětí.

Pomůcky – venkovní batoh, balící papír, lepidlo Herkules v lahvičce s dávkovačem, velké, ploché voskovky (zelená, hnědá, černá), nůžky, motouz.

Příprava – vystřížení stromu, zvláště korunu a kmen (strom ve dvou částech slouží pro lepší manipulaci při práci. Pokud máme slabší papír, vystříhneme dvě vrstvy a slepíme. Strom si raději uděláme dvakrát, nezaskočí nás venku poničení papíru. Pomůcky a papír přibalíme k batohu.

Motivace – hrajeme si na stromy. Děti se na deset minut změní na stromy dle vlastního výběru. Osm dětí, osm stromů – co roste tady v parku, v lese, co nám roste na zahradě? Jak stromy vypadají, některé jsou silné, jiné slabší, větve směřují nahoru nebo dolů. Podle toho se stromy pohybují ve větru. Děti se pohybují jako jejich vybraný strom.

Ilustrace 1: koruna stromu

Průběh – papírový strom jsme si položili na zem. Je prázdný, musíme ho zaplnit, aby vypadal jako opravdový. Děti se rozprchly po parku a sbíraly listy, trávu, květiny. Korunu stromu potřely lepidlem a z přírodnin vytvořily koláž. Koruna zasychala a mezi tím děti hledaly zajímavé povrchy pro vytvoření kmene. Postupně voskovkami přenesly povrchy na kmen frotáží. Kmen jsme přilepili ke koruně, pomocí motouzu připevnili mezi dva stromy.

Hodnocení – skupina dětí, která pracovala, byla sešlá, děti spolupracovaly mezi sebou. Práce venku děti těšila, vše bylo přirozené, samotnou výtvarnou činnost braly jako hru. Venku ale pracovaly poprvé, takže byly trochu zaskočené tím, že techniky, které již znaly (koláž, frotáž), mohou takto tvořit. Hlavně frotáž, protože vhodné povrchy jsou na každém kroku. Ale přesvědčily se, že ne každý povrch se hodí – může dojít k protržení papíru. Práci ale byly poměrně brzy hotovy, takže jsme si ještě před odchodem z parku zahráli jednou na stromy.

2.2.2 Vitamíny

Činnost - otisky ovoce a zeleniny, koktejl ve sklenici

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 10

Ilustrace 2: promíchaný koktejl

Cíl činnosti – otisky na přesné místo, čistota práce.

Pomůcky – čtvrtky A3, temperové barvy (neředěné, barvy volíme podle výběru ovoce a zeleniny), podložky nebo ploché misky na barvy, ovoce a zelenina – cokoli, co se dá rozpůlit nebo seříznout, aby nám vznikla tisková plocha (například jablko, hruška, pórek, mrkev), brčka, tavná pistole, nůžky, omyvatelné ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – na čtvrtku lektor předkreslí obrys sklenice, připravíme ovoce a zeleninu (na poslední chvíli, aby nezavadla). Připravíme misky nebo podložky s barvami. Doporučuji, aby děti pracovaly vestoje, mohly si chodit kolem stolu a vybírat si ovoce a zeleninu.

Motivace - povídání o tom, co rádi jíme. Ale je to co máme rádi zdravé? Důležitost vitamínů pro naše tělo. Lektor, pokud to děti nevědí, vysvětlí co jsou vitamíny. Tak, aby to děti pochopily (najdeme v každé encyklopedii pro děti). Pojmenujeme si připravené ovoce a zeleninu. Lektor se ptá dětí co mají rádi a jestli si myslí, že je to zdravé a obsahuje

vitamíny. Děti odpovídaly spontánně, sedm dětí z deseti se přiznalo, že nemají rády ovoce. Ale věděly, že obsahuje vitamíny. Nejoblíbenější potraviny byly ve většině případů bohužel sladkosti.

Průběh – po povídání o vitamínech si sami namícháme zdravý koktejl. Do předkresleného obrysu sklenice děti otiskovaly ovoce nebo zeleninu namočenou v příslušné barvě. Snažily se tisknout po vrstvách, tak aby to vypadalo jako opravdový nepromíchaný koktejl. Když byly děti s otisky hotové, nechali jsme naše koktejly zasychat. Mezitím děti dostaly brčka, která patří do každého správného koktejlu, a rozehřívala se tavná pistole. Naše koktejly jsme vystříhli a doprostřed přilepili brčko.

Hodnocení – otisky děti bavily, dlouho si i udržely jednotlivé barvy čisté. Menší děti si čtvrtku většinou upatly od špinavých rukou, ale to nám nevadilo, protože jsme to odstříhali. Se stříháním jsme dětem pomohli, přece jenom barvy nebyly úplně suché. Tavnou pistoli jsme obsluhovali sami, děti umístily brčko. Vzhledem k této pomoci dětem jsme trochu přetáhli čas.

2.2.3 Pro maminky

Činnost – otisk zachyceného pohybu obarveného provázku – nítová kresba, vytvoření přáníčka na Den matek

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 10

Ilustrace 3: pohyb nitě

Cíl činnosti – uvědomit si, že ne vždy vše vypadá jak chceme, někdy věci vznikají náhodně, koncentrace na práci.

Pomůcky – čtvrtky A3, (barevné, děti si mohly vybrat), silné špejle, černá temperová barva, plastové kelímky (vyšší), podložka na odkapání barev, bavlněný motouz, nůžky, omyvatelné ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – nalijeme temperovou barvu do kelímků (tolik, abychom mohli smočit špejli s omotaným motouzem), na deset dětí stačí dva kelímky (budou si namáčet postupně, je zbytečné plýtvat barvou), nastříháme zhruba padesáti centimetrové kousky motouzu, vše připravíme na stůl.

Motivace – lektor se ptá : „Jaká je vaše maminka, myslíte, že najdete tři slova, která by se k vaší mamince hodila?“ Děti vymýšlely slova, maminky byly hodné, milé, krásné, usměvavé, okaté, nejlepší, nejhezčí, nejchytřejší. „A která barva by se k vaší mamince nejvíce hodila?“ Všechny maminky byly žluté a oranžové jako sluníčko, jedna dokonce duhová.

Průběh – nejprve jsme si zkusili nastříhaným motouzem pohybovat po čtvrtce, abychom získali představu, co se sním bude dít při naší práci. Děti si vybraly barvu čtvrtky, přeložili jsme je na půl a opět otevřeli. Namotali jsme motouz do jedné třetiny délky špejle tak, že malý kousek motouzu jsme vytáhli výše a přidržovali se špejlí. Děti postupně špejle namáčely do barvy a nechaly krátce okapat na podložce. Pak jsme opatrně libovolně rozmotali motouz na pravou polovinu čtvrtky tak, aby vytažený kousek motouzu ze čtvrtky koukal. Přiklopili jsme levou půlkou čtvrtky. Přitiskli rukou a motouz jsme začali opatrně vytahovat. Nevytahovali jsme ho rovně, snažili jsme se s ním hýbat. Vytažený motouz jsme odložili na podložku. Čtvrtky jsme rozevřeli a nastalo překvapení – každý měl něco jiného. Naše díla jsme nechali schnout.

Hodnocení – děti měly jen lehkou představu, jak by jejich přání mohlo vypadat. Byly se svými výtvary spokojené. Poznaly, že nemusíme přesně vědět jak co uděláme (jako například při kresbě), výsledek viděly až po rozevření čtvrtky.

Tato technika je velmi zajímavá, nejlepší výtvary vznikají při použití nitě. S ohledem na věk dětí jsem ale použila bavlněný motouz, s kterým se lépe manipuluje. Protože to mělo být přání pro maminky, tak jsme po zaschnutí výtvary zastříhli do tvaru srdce.

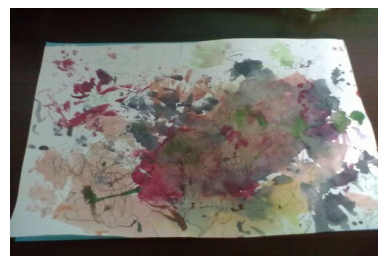
2.2.4 Rozkvetlá louka

Činnost – otisky mokrého hedvábného papíru na čtvrtku, dokreslení tuší, vytvoření jarní louky

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 8

Cíl činnosti – přiblížit dětem neobvyklou techniku, využít, že navlhčeným hedvábným papírem se dá barvit.

Ilustrace 4: louka

Pomůcky – zelený hedvábný papír a další libovolné barvy (my jsme použili žlutý, červený a modrý), pro každé dítě alespoň A5 od všech barev, misky s vodou, čtvrtky A3, červená a modrá tuš, mističky na tuš, špejle s hrotem, ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – nastříháme příslušné množství hedvábného papíru, připravíme misky s vodou, v záloze jsme měli prázdné misky a koněvku s vodou na výměnu. Připravíme misky na odkládání mokrých papírů.

Motivace – použili jsme knihu Co tu kvete? z edice Průvodce přírodou od vydavatelství Ikar. Ukázali jsme si luční rostliny, které kvetou na jaře. Naučili jsme se kratičkou básničku, kterou jsme si opakovali během tvoření a zopakovali jsme si ji i na konci. Básnička se jmenuje Tulipán a tulipání, napsal ji Jiří Žáček (je uvedena v příloze).

Průběh – děti si nejprve zmačkaly hedvábné papíry a opatrně namáčely do misek s vodou, nejprve zelený papír. V této fázi je lepší pracovat ve stoje, děti mají větší volnost pohybu kolem stolu. Namočený zelený papír děti otiskávaly na čtvrtku. Vyměnili jsme misky s vodou a děti pokračovaly v namáčení dalších barevných papírů. Postupně zaplnily celou čtvrtku barevnými otisky a vytvořily tak rozkvetlou louku. Odklidili jsme zbytky papírů a misky s vodou. Děti si zatím umyly ruce. Připravili jsme si tuš, děti si vybraly barvu. Podle toho jsme tuš rozlili do mističek, jedna miska pro tři děti. Špejlemi děti na své louce nakreslily obrysy květin do ještě vlhkého podkladu.

Hodnocení – děti tato technika bavila, ale ze začátku jsme bojovali s namáčením papírů. Vyndávaly papíry z misek hodně mokré a vše si pokapaly. Kapky ale na konec vypadaly na čtvrtce efektně. Přetáhli jsme časový limit, děti byly hodně barevné, dlouho se myly. Tato technika vyžaduje zástěrky, vyhrnuté rukávy a musíme počítat s tím, že ruce se barvy nezbaví po prvním mytí. Básničku, co jsme se učili, si děti zapamatovaly.

2.2.5 Svit' sluníčko, svit'

Činnost – malba směsí husté temperové barvy s klovatinou, rytí špejlí

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 9

Ilustrace 5: slunce

Cíl činnosti – míchání barev, dlouhé tahy štětcem, přesné rytí.

Pomůcky – hustá žlutá a červená temperová barva, klovatina, misky na barvy, misky s vodou na štětce, velké ploché štětce, silné špejle bez hrotu, čtvrtky A3, provázek, nůžky, ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – rozmícháme barvy s klovatinou nebo se škrobem, který je dostupnější (směs musí zůstat hustá), misky s barvou společné pro tři děti, připravíme misky s vodou a ostatní pomůcky na stůl.

Motivace - brzy bude léto, chceme, aby krásně svítilo sluníčko. Děti se promění v malá sluníčka, pantomimicky ztvární sluneční svit. Měli jsme sluníčko, které stálo a nic nedělalo, sluníčko točící se kolem své osy, zpívající sluníčko... Proklepali jsme ruce a nohy, vydýchali se a pustili do práce.

Průběh – děti pracovaly ve stoje, lépe se jim tak ovládal velký štětec. Naším úkolem bylo namalovat sluneční kouli, hodně hustě a propojovat žlutou barvu s červenou. Tak, aby žádná z nich nepřevládala. Odklidili jsme barvy, děti si sedly na židle a špejlí do svého sluníčka vyryly spirálu. Tu jsme si ukázali pomocí provázku. Po zaschnutí jsem dětem sluníčka vystříhla a přidala provázek na pověšení.

Hodnocení – tato práce moc nezapadá do celkového konceptu, ale rytím do husté barvy si děti zkusily, jaké by to bylo rýt do matrice pro tisk. Podařilo se jim krásně promíchat barvy, hustotu vrstvy barvy jsme průběžně kontrolovali, aby bylo do čeho rýt. Spirálu děti pojaly po svém – každé sluníčko bylo jiné. Na jednom byla spirála přes celé sluníčko, většinou ale spirálek bylo na jednom sluníčku více. Jedno bylo šrafované. Techniku rytí děti ale zvládly dokonale.

2.2.6 Jako u moře

Činnost – skládání oblázků (mořská pláž), nanesení barvy houbičkou, otisk na papír

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 7

Ilustrace 6: oblázky na pláž

Cíl činnosti – spolupráce dětí, schopnost se domluvit, kdo co bude dělat.

Pomůcky – černá, hnědá a bílá temperová barva, voda na případné zředění, misky na barvy, houbičky (nařezaný molitan o síle 10 centimetrů na 5 centimetrové kousky), balicí papír, nůžky, ubrus na zem, zástěrky. Děti si měly přinést alespoň dva oblázky, ale je třeba mít dostatek oblázků v záloze. Nasbírat (pozor, opravdu oblázky, žádné ostré hrany), popřípadě koupit dekorační kameny (prodejny s bytovými doplňky).

Příprava – tentokrát budeme pracovat na zemi, rozprostřeme ubrus, připravíme hromádku oblázků (děti potom přidají ty své), barvy nalijeme do misek. Měly by být hustší, aby nestékaly s houbičkou.

Motivace – lektor se ptá dětí, jestli byly u moře. Jestli ano, po jaké pláži u moře chodily (písek, velké kameny, oblázky). Kdo u moře nebyl, nevadí, u našich rybníků a jezer máme také pláže. Vytvoříme si kousek své vlastní pláže. Děti mají za úkol na zemi na připraveném ubrusu vytvořit oblázkovou plochu tak, aby se po ní dalo přejít. Oblázky nesmí ležet na sobě, všechny musí být na zemi. Děti pracují sami. Když je pláž hotová, děti ji přejdou bosí.

Průběh – po té, co si všechny děti vyzkoušely chůzi po oblázcích, nanasly na ně houbičkami barvy. Měly k dispozici černou, hnědou a bílou. Barvy různě překrývaly, výsledek byl velice přirozený. Naše oblázková plocha byla zhruba velikosti A2, ustříhla jsem o něco větší kus balicího papíru a děti společně papír položily na oblázky a přitlačily. Naše společné dílo jsme nechali schnout. Po zaschnutí jsem tisk rozstříhala na sedm dílů, každý si odnesl svůj kousek pláže.

Hodnocení – tato hodina se dětem velice líbila. Několikrát opakovaly chůzi po oblázcích, k samotné práci jsme se dostali poměrně pozdě. Celkově děti krásně spolupracovaly, jak při tvorbě pláže, tak při otisku. Naše pláž byla dostatečně velká, měli jsem zásobu oblázků (pochtivě jsme je umyli a uložili), ale postačí plocha o velikosti A3. Balicí papír je lepší použít přírodní, ne bílý, tisk vypadá lépe. Bylo dobře, že nepřišly všechny děti, sedm bylo pro tuto práci tak akorát. Pokud budeme něco takového dělat příště, budeme se snažit, aby realizace proběhla venku na dvoře.

2.2.7 Houby rostou

Činnost – motiv lesa a hub, tupování korkovou zátkou, roláž

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 8

Ilustrace 7: roláž

Cíl činnosti – tupování konkrétní věci bez předkreslení, rozvíjení představivosti.

Pomůcky – čtvrtka A3, korkové zátky, misky na barvy, temperové barvy (zelená, hnědá, červená, černá, bílá), nůžky, lepidlo, ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – barvy (husté) nalijeme do misek, na stůl rozmístíme dostatečné množství misek s barvami – dětem se bude lépe pracovat a to ještě lépe ve stoje. Lektor musí počítat s tím, že dokončení (roláž), bude více méně na něm.

Motivace – chodíme, či nechodíme na houby? Jaké houby známe? Děti říkají, jaké houby znají a popisují, jak vypadají. Zpívali jsme písničku „Hádaly se houby v lese“ (uvedena v příloze). Skoro všechny děti písničku znaly ze školek.

Průběh – děti si rozmyslely, co bude na jejich obrázku. Jedna houba, celý les s houbami, hlavičky hub viděné se shora. Potom začaly tupovat zátkou. V každé barvě bylo několik zátek, děti se měly snažit barvy udržet co nejdéle čisté, používat správnou zátku na správnou barvu. Tupováním měly děti motiv vytvořit přes celou čtvrtku – skoro všem se to podařilo. Převládala červená barva, většinou děti ztvárnily muchomůrky. Nechali jsme čtvrtky schnout. Bohužel včas neuschly, takže dokončení bylo celé na mě. Rozstříhala jsem dětem obrázky na pruhy (zhruba dva centimetry) a na další čtvrtce jsem vytvořila z pruhů roláž. Vznikly opravdu zajímavé výtvary.

Hodnocení – toto byla první hodina projektu v novém školním roce, takže pracovaly nové děti. Děti začaly do kroužku docházet v září 2013. Při první projektové hodině se již znaly navzájem, byly zvyklé na mě. I dvě tříleté děti se již osamostatnily. Na této hodině děti pracovaly samostatně, všechny dokázaly říct, jaké houby jsou na jejich čtvrtce. Trochu je zaskočilo, že jsme jejich dílko rozstříhali a poskládali jinak. Ale na konec byly s roláží spokojeny.

2.2.8 Listy, kam se podíváš

Činnost – venkovní dílna, společná práce, otisky listů na balicí papír

Časová dotace – 60 minut (z toho 10 minut cesta do parku a zpátky)

Počet dětí – 8

Cíl činnosti – prožitek z tvorby venku, tvorba během hry.

Pomůcky – venkovní batoh, balicí papír, pevnější papír nebo karton jako podložku na barvy, temperové barvy (zelená, hnědá, žlutá, oranžová, červená), špachtle na roztírání barev.

Příprava – nastříhneme si balicí papír (dva metry a přeložíme na půl, aby byl podklad pro otisky pevnější), pro jistotu raději dvakrát. Přibalíme i s barvami k batohu.

Motivace – v parku je spousta spadaneho listů různých druhů. Děti si zahrají na podzimní vítr – nabírají listy a vyhazují nad hlavu. Jakmile vyhodí listy, musí se honem přemístit kousek dál a znovu nabrat listy a vyhodit. Během toho hledají zajímavé listy, které si budou chtít otisknout.

Průběh – zatím, co si děti hrály na vítr, jeden z lektorů (jak je uvedeno výše, na venkovní dílny jsou potřeba lektoři dva) připraví na rovnou zem balicí papír a na podložku vylíje barvy. Jednotlivé barvy je potřeba plošně roztříst, aby se na ně vešly listy. Děti během hry, když našly pěkný list, odběhly a otiskly list nejprve do barvy pak na papír. List se otisknul podle přítlaku, takže pečlivější děti jeden list tiskly vícekrát. Takto pokračovaly, dokud je to bavilo. Listy od barvy a podložku jsme zabalili do odpadního pytle (součást venkovního batohu). Papír s listy jsme později rozstříhali, každý dostal kousek na památku.

Hodnocení – děti otisky listů zaplnily celý papír, sami začaly míchat barvy dohromady. Listy vypadaly opravdu podzimně. Hra na vítr je bavila. Vítr opravdu foukal, takže jsme si museli balicí papír zatížit lahvičkami s temperovými barvami. Alespoň nám otisky listů uschly, nemuseli jsme papír nést zpátky mokrý. Měli jsme ale problémy s našimi tříletými dětmi. Neustále někam odbíhaly, nerespektovaly vymezený prostor, chtěly si pouze hrát.

Ilustrace 8: otisky listů

2.2.9 Smutný strom

Činnost - rytí šiškou do husté temperové barvy

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 8

Cíl činnosti – nemusíme používat běžné pomůcky, můžeme využít přírodniny.

Ilustrace 9: kmen stromu

Pomůcky – čtvrtky A3, hnědá a černá temperová barva (opět hustá), velké ploché štětce, misky na barvy, šišky, ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – nalijeme barvy do misek (společné vždy pro dvě děti), připravíme šišky – děti si měly šišky přinést, ale je dobré mít pro děti šišky již připravené. Měly by být velké (borovicové) a tvrdé. Lépe se dětem drží a nemáchají si ruce v barvě.

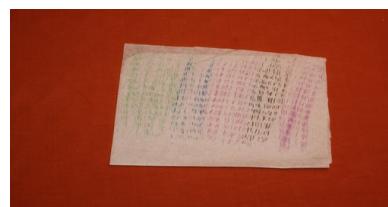
Motivace – čtyři roční období, jak vypadá listnatý strom na jaře, v létě – co vše se urodí na stromech (děti přiřazovaly ovoce ke správným druhům stromů), proč stromy na podzim opadají a v zimě odpočívají. Na kterých stromech najdeme šišky. Na toto téma jsme si povídali asi deset minut. Z okna vidíme na dvůr, kde stojí velký strom a ten si namalujeme.

Průběh – děti malovaly ve stoje, měly větší rozmach štětcem. Míchaly hnědou a černou barvu (některé děti pouze hnědou) a štětcem malovaly opadaný strom. Kmen malovaly hodně silný a velkou vrstvou barvy, nejmenším dětem jsem trochu pomohla. Potom jsme si rozdali šišky a barvu na kmeni jsme jimi prorývali. Rázem se z toho stal strom z opravdovou kůrou. Stromy jsme dali sušit, šišky vyhodili.

Hodnocení – děti pracovaly čistě, stromy byly velké přes celý papír, vytvořily si dostatečnou plochu na rytí šiškou. To je moc bavilo, líbilo se jim, že strom vypadá jako opravdový. I naše nejmenší děti rytí zvládly. Naše stromy byly opravdu podzimně smutné, dodal tomu ještě kontrast s bílou čtvrtkou. Možná jsme měli zvolit spíše světle hnědou nebo modrou čtvrtku.

2.2.10 Podzimní světýlko

Činnost – frotáž na pauzovací papír, výroba lucerničky

Ilustrace 10: frotáž

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 7

Cíl činnosti – snímání různých druhů povrchů, co se na frotáž hodí a co ne.

Pomůcky – pauzovací papír, balicí papír, voskovky (použili jsme trojúhelníkové metalické), hotová dna a víčka na lampiony (k dostání ve výtvarných potřebách), nůžky, tavná pistole, drát na ucha k lampionu, štípací kleště na drát. Připravíme si různé povrchy pro frotáž - my jsme měli dlaždici s jemným šrafováním, dlaždici s hrubou drsnou strukturou, kus stromové kůry, korkovou podložku a kousek nehoblovaného dřeva.

Příprava – z balicího papíru nastříháme kousky velikosti zhruba A5 (budou sloužit pro zkušební frotáž), pauzovací papír nastříháme na velikost 15 centimetrů na 30 centimetrů. Na stůl rozložíme povrchy na frotáž, balicí papír a voskovky. Dáme pryč židle, aby děti měly volný pohyb kolem stolu.

Motivace – vytvoříme si světýlko, abychom se nemuseli bát tmy. Bojíme se tmy? Existují strašidla, nebo jsou jenom v pohádkách? Lektor přečte strašidelnou pohádku (četli jsme si pohádku Noc v močále z knihy Aloise Mikulky Dvanáct usmívajících se ježibab).

Průběh – děti během čtení pohádky na připravený balicí papír snímají jednotlivé povrchy, zkoumají, které budou vhodné. Zjistily, že korková podložka se nehodí protože je hladká a dlaždice s hrubou strukturou protrhla papír. Zbylé povrchy již snímaly na pauzovací papír. Vytvořily si tak stěnu lampionu. Zapnuli jsme tavnou pistoli a postupně, jak děti dokončovaly frotáž, jsem jim lampiony kompletovala. Nejprve slepit stěnu lampionu, vlepít do dna, přilepit vršek. Děti pomáhaly, bylo třeba jednotlivé díly držet u sebe. Na konec jsem přidělala drátěné ucho.

Hodnocení – lampiony se velice povedly, přetáhli jsme čas, děti si je chtěly rovnou odnést. Takže jsem ještě rychle přidělávala drátěná ucha. Děti frotáž zvládaly, pochopily, proč jsou některé povrchy pro tuto techniku nevhodné. Spolupracovaly mezi sebou, radily si. Pouze dvě nejmenší děti byly s prací hned hotovi a nechtěly pokračovat. Dostaly proto pastelky a papír a kreslily strašidlo z pohádky.

2.2.11 Umělci na sněhu

Činnost – venkovní dílna, společná práce, lití barev do sněhu

Časová dotace – 60 minut

Počet dětí – 8

Cíl činnosti – přiblížit dětem neobvyklý způsob tvoření (hry) na sněhu.

Pomůcky - pílilitrové a dvoulitrové pet lahve (tolik, kolik bude barev krát dvě), potravinářské barvy

Příprava – najdeme si vhodné místo pro naši činnost. Prostornou rovinu, dobře poslouží i svah. Neměli bychom to mít daleko, neseme s sebou hodně věcí a musíme počítat i s možným zmáčáním dětí. Sněhová pokrývka by měla být alespoň deset centimetrů. Rozpustíme potravinářské barvy ve vodě v dvoulitrových lahvích. Barvy použijeme tolik, aby roztok byl barevně sytý. Používáme výraznější barvy, které budou vidět na sněhu. My jsme použili hnědou, červenou, modrou a zelenou. Rozpuštěné barvy přelijeme do menších lahví – dětem se budou lépe držet v ruce. Zbytek barev si ponecháme na doplňování.

Motivace – povídáme si s dětmi, co vše se dá postavit ze sněhu. Sněhulák, bunkr, sochy ze sněhu a ledu, iglú. Kdo si staví iglú? Takto jsme se dostali až na severní pól. Děti se mezi sebou začaly hádat, jestli na severním pólu žijí tučňáci. Během oblékání jsme si tučňáky vyjasnili a vyrazili ven.

Průběh – vzhledem k nedostatku sněhu jsme pracovali na zahrádce, která patří k Centru Generace. Tam se sníh udržel a nikdo nám ho nepošlapal. Chtěli jsme pracovat na dvoře, kde je ideální prostor, ale sníh byl rozšlapán. Na zahrádce jsme již měly připraveny barvy (druhý lektor). Uvnitř jsme si povídali, co vše můžeme postavit ze sněhu. Ale do sněhu můžeme také malovat a to jsme zkusili. Odzátkovali jsme lahve, děti si vybraly barvu a libovolně lily a stříkaly na zem. Hlíдали jsme, aby nestříkaly po sobě. Mohly ztvárnit co chtěly, ale podmínka byla, že vše potom propojí. Měli jsme namalovaný domeček, šneka, silnici, mrak i stopy zvířat. Děti své výtvary obkroužily barvou a pospojovaly čarami. Ale to už bylo vše i řádně zdupáno. Jedno z našich tříletých dětí nespolutracovalo, vytvořilo si vlastní rybník, vylilo do sněhu celé dvě barvy.

Hodnocení – lití barev do sněhu si děti užívaly. Nechtěly skončit, ale již tak jsme přetáhli čas, rodiče už čekali. A už se nám i stmívalo, rodiče neviděli na výtvary (respektive na zbytky výtvorů) svých dětí. Některým dětem se lahve špatně držely v ruce, ale to byla naše chyba, neupozornili jsme rodiče, aby dětem daly prstové rukavice. Kdybychom pracovali se staršími dětmi, zvolili bychom stříkání barev injekčními stříkačkami do svahu.

2.2.12 Hurá, Vánoce

Činnost – odkrývací technika, barevná varianta, voskovky, tuš, vytvoření vánočního přáníčka

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 6

Cíl činnosti – rozvoj představivosti, přesnost při práci.

Ilustrace 11: podklad pro odkrývací techniku

Pomůcky - čtvrtka A4, voskovky (kvalitní, doporučuji značky Koh-i-noor, jiné tak dobře nefungují), modrá tuš, ocet, kalíšky na tuš, menší plochý štětec, silná špejle s ostrým hrotem, modrý fix, pravítko, modrá samolepící páska (například washi páska, která je k dostání i v běžném papírnictví), ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – čtvrtky přehneme na formát A5, na vrchní stranu fixem naznačíme doprostřed obdélník o rozměru tak osm krát dvanáct centimetrů. Do kalíšků nalijeme tuš, do které kápneme kapku octa (bude se nám lépe chytat na podklad).

Motivace – povídáme si, co jsou to vánoční zvyky, jestli je ještě někdo dodržuje a jaké. Děti jich znaly hodně, ale jen tři uvedly, že je doma dodržují. Odlévají olovo, hledají v jablíčku hvězdičku, pouští skořápkové lodičky.

Průběh – tentokrát začneme s dětmi rovnou pracovat, podklad nám musí zaschnout. Děti si vezmou voskovky a libovolnými barvami vytvoří souvislou plochu ve vyznačeném obdélníku. Menším dětem jsme pomohli, ostatní zvládly vytvořit souvislou vrstvu. Tu potom přetřely tuší. Nejmladší děti opět potřebovaly pomoc, tentokrát pomohli starší sourozenci. Čtvrtky jsme dali schnout na topení. Zatím co podklad zasychal, povídali jsme si o vánočních zvycích. Čtvrtky uschly rychle, mohli jsme se pustit do škrábání. Děti se měly pokusit o vánoční stromeček – zvyk, který snad dodržujeme všichni. Stromečky dopadly dobře. Nakonec jsem okraje obrázku přelepila ozdobnou páskou, schovaly se tak nepřesnosti při natírání podkladu. Přáníčko bylo hotovo.

Hodnocení – dětská představivost zafungovala dobře. Stromečky byly jedinečné. Děti pracovaly s chutí, ale byly trochu roztěkané, bylo znát, že Vánoce jsou za dveřmi. Kdybychom zvolili jen o trochu větší formát přáníčka, děti by nestíhaly.

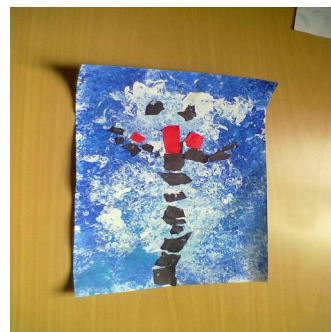
2.2.13 Sněhulák

Činnost – kombinovaná technika, otisky zmuchlaným novinovým papírem, dolepení detailů

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 8

Cíl činnosti – vystižení tvaru bez předkreslení, čistota práce.

Ilustrace 12: sněhulák

Pomůcky – velké množství novinového papíru, tmavě modré čtvrtky A3, modrá, bílá a hnědá temperová barva, misky na barvy, velkou misku nebo podložku na odkládání špinavého novinového papíru, koš nebo tašku na novinová koule, trubičkové lepidlo, nůžky, ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – nalijeme barvy do misek, barvy by opět měly být hustší, barevný papír rozpůlíme (pro každé dítě půl černého, půl červeného), nastříháme novinový papír na velikost zhruba A4 (pro každé dítě alespoň osm kusů). Novinový papír si připravíme někam, kde děti mohou běhat. My máme k dispozici tělocvičnu.

Motivace – odvedla jsem děti do tělocvičny, na zemi ležel připravený novinový papír. Děti, myslíte, že bychom tady uvnitř mohli zažít koulovanou? Děti ihned pochopily a začaly muchlat sněhové kuličky. Strhla se pětiminutová sněhová bitva. Potom jsme kuličky posbírali do koše.

Průběh – pořádně jsme ještě jednou zmuchlali naše papírové sněhové koule. Potom jsme začali stavět sněhuláka. Děti namáčely koule do misek s barvou a začaly otisky tvořit nejprve spodní největší kouli. Pokračovaly směrem k hlavě, někdo přidal i ruce. Tiskly modrou i bílou barvou, barvy se krásně prolínaly. Potom jsme použili hnědou barvu na hrnec na hlavě. Jeden sněhulák měl krásnou čepici. Děti si průběžně měnily zmuchlaný papír, použitý odkládaly na podložku. Když měli všichni hotovo, odklidili jsme barvy a papíry stranou. Děti dostaly barevné papíry a natrhali si malé kousky jako uhlíky na knoflíky a oči, z červeného papíru vytrhly mrkvový nos. Někteří poskládaly i koště nebo větve sněhulákovi do ruky. Nepotřebovali jsme lepidlo, kousky papírů držely v barvě.

Hodnocení – dětem se moc líbila koulovaná, sněhuláka potom stavěly s chutí. Techniku zvládly na výbornou, sněhuláci vypadaly velice plasticky. Bílou a modrou barvu prolínaly s citem, působilo to přirozeně. Nejmladším dětem pomáhaly sourozenci. Sněhuláci se povedly, byly to jedny z nejhezčích prací.

2.2.14 Sněhové vločky

Činnost – tupování houbičkou přes šablonu

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 6

Cíl činnosti – soustředění se na práci, rozvoj motorických dovedností.

Ilustrace 13: sněhové vločky

Pomůcky – kancelářský papír, čtvrtky A3, nůžky, houbičky (zhruba 10 na 5 centimetrů), světle modrá temperová barva (můžeme namíchat sami), misky na barvy, ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – Kancelářský papír sestříhneme do čtverce, připravíme barvu do misek. Pro každé dítě jednu misku a jednu houbičku.

Motivace – jak vzniká sníh, víme to? Povídání s dětmi o koloběhu vody v přírodě. Proč někdy prší a někdy sněží. Toto téma je pro předškolní děti krásně zpracované v knize Ondřeje Sekory Malované počasí. Tu jsme měli k dispozici.

Průběh – děti dostaly kancelářský papír, který jsme si poskládali, abychom mohli vystříhnout vločku. Děti princip znaly ze školky, pracovaly samostatně. Pouze nejmenšímu jsme vločku vystříhli. Sklidili jsme odstřížky a nůžky a vzali si čtvrtky. Každý si svoji vystřiženou vločku vyrovnal a položil na čtvrtku. Vločku je potřeba dobře přidržovat, aby se nehrnula. Děti přes vločku tupovaly houbičkou namočenou v barvě. Potom vločku posunuly na jiné místo na čtvrtce a postup zopakovaly. Dětem se nedařilo udržet vločku rovnou, krabatila se jim. Přidalo to ale obrázku na zajímavosti.

Hodnocení – celkově vyzněly výtvary dětí dobře. To, co se nepovedlo, nakonec vyznělo jako záměr. Pokud budeme tuto práci ještě s dětmi někdy dělat, zvolíme jiný postup. Vločku z papíru si vystříhneme, ale nepoužijeme ji na tupování. Poslouží jen na procvičení zručnosti. Na samotnou práci bude lepší použít připravené vločky, menšího rozměru a z pevnějšího papíru.

2.2.15 Zimní sporty

Činnost – rezerváž zmizíkem

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 8

Cíl činnosti – rozvoj představivosti.

Ilustrace 14: rezerváž

Pomůcky - čtvrtky A4, modrý inkoust, kalíšky na inkoust, menší ploché štětce, zmizíky, ubrusy na stůl, zástěrky

Příprava – pouze rozlít inkoust do kalíšků, raději méně, můžeme průběžně dolévat.

Motivace – lektor se ptá dětí, jaké znají a provozují zimní sporty. Následuje hra na kouzelníka. Lektor: „Čáry, máry, ať jsou z vás lyžaři!“ A děti stojící naproti němu se snaží ztvárnit lyžaře. Lektor tleskne a lyžaři jsou zase děti. Takto můžeme vystřídat různé zimní sporty.

Průběh – pustili jsme se rovnou do práce. Děti si přemalovaly celou čtvrtku modrým inkoustem tak, aby nikde bílá čtvrtka nekoukala. Sklidili jsme štětce a tuš a čtvrtky dali sušit na topení. Během sušení jsme si v tělocvičně zahráli na kouzelníky. Hráli jsme do té doby, než nám čtvrtky zaschly. Vrátili jsme se ke stolům, děti si vzaly své čtvrtky a dostaly zmizík. Měly zmizíkem nakreslit svůj oblíbený zimní sport. Na čtvrtkách se objevili lyžaři, sáňkující postavy, bruslaři a také lyžař tažený psem. Na obrázcích sněžilo, stáli tam sněhuláci, krmítka s ptáčky.

Hodnocení – děti zaujalo, jak jim pod rukou barva mizí. Přikreslovaly na obrázky další a další věci, až jsme je museli zarazit. Zbyla by jim pouze bílá čtvrtka. Děti při kreslení projevily velkou fantazii. Nejmladší člen naší skupiny ale nechtěl spolupracovat, při hře seděl na lavičce a kreslit také nechtěl. Nereagoval na žádné podněty.

2.2.16 Zasněžené městečko

Činnost – odkrývací technika, gumotisk

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 6

Cíl činnosti – rozvoj motorických dovedností, rozvoj představivosti.

Ilustrace 15: uhlový prášek

Pomůcky – čtvrtky A4, středně silný kulatý štětec, klovatina, misky na klovatinu, vodové barvy, přírodní uhlí, skelný papír, novinový papír, kosmetické tampony, ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – klovatinu nalijeme do misek, nepatrně ji zředíme a lehce přibarvíme vodovými barvami. Děti tak lépe uvidí stopu štětce. Uhly rozpůlíme, skelný papír rozstříháme na pěti centimetrové proužky.

Motivace – povídáme si s dětmi kde kdo bydlí. V rodinném domě, v paneláku... a v jaké části Liberce. Líbí se nám v Liberci? A co se nám v Liberci líbí? Nebo bychom chtěli bydlet někde jinde? Děti povídají, jaká zajímavá místa v Liberci znají. Znalý ZOO, Botanickou zahradu, Ještěd, Lidové sady, Libereckou výšinu.

Průběh – namalujeme si městečko našich snů – děti klovatinou namalovaly svoji představu města. Odklidili jsme klovatinu, výtvary jsme dali schnout. Děti dostaly kus novinového papíru, pruh skelného papíru a půlku uhlí. Škrábaly uhlím přes skelný papír a prach sesypávaly na novinový papír. Zatím nám doschly čtvrtky. Děti si uhlovým prachem posypaly svůj výtvar a kosmetickým tamponem ho roztíraly. Co se nevetřelo, sesypaly děti zpátky na noviny. Se zatíráním uhlového prachu jsme dětem pomohli. Potom děti postupně chodily k umyvadlu a pomohli jsme jim pod proudem teplé vody klovatinu vymýt. Výtvary jsme dali sušit.

Hodnocení – dětem se tato technika líbila, bavilo je hlavně škrábání uhlí a vymývání. Měli jsme z této techniky trochu strach. Chtěli jsme techniku gumotisku s dětmi zkusit, ale měli jsme obavy, jestli to zvládnou. Zvládly, ale velkou roli hrál menší počet dětí na této hodině. Chyběli naši nejmladší členové, takže jsme vše stíhali. U této techniky musíme počítat s větším úklidem.

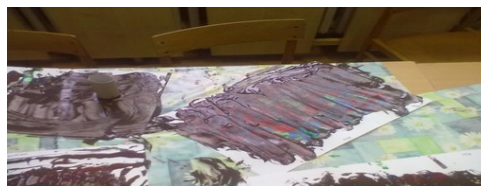
2.2.17 Překvapení

Činnost – monotyp

Časová dotace - 45 minut

Počet dětí – 8

Cíl činnosti – rozvoj představivosti, rozvoj motorických dovedností.

Ilustrace 16: matrice pro monotyp

Pomůcky – čtvrtky A3, silnější papír nebo karton velikosti A3, temperové barvy, lékařské špachtle, ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – bez přípravy, není potřeba přelívat barvy do misek.

Motivace – protože jsme se chystali dělat monotyp a to abstraktní, bez konkrétního motivu, připravovali jsme se na to, že výsledek bude překvapení. Vzali jsme si na pomoc Encyklopedii výtvarného umění, ukazovali jsme si v ní abstraktní kompozice (například Davis, Kupka, Kandinsky) a děti hádaly, co by mohlo být na dílech vyobrazeno.

Průběh – děti dostaly kartonové podložky a špachtli. Vybraly si barvy, s kterými chtějí pracovat. Vybrané barvy jsme lili rovnou na podložku. Kolik barev, tolik kaněk rozmístěných po podložce. Děti si vzaly špachtle a začaly barvy roztírat po podložce a promíchávat mezi sebou. Když měly hotovo, vzali jsme čtvrtky a opatrně položili na podložku a pořádně přitiskli rukama. Čtvrtku jsme sundali a výsledek dali sušit.

Hodnocení – všechny děti zvládaly. Bavilo je promíchávání barev špachtlí. Některé monotypy byly hodně barevné, na některých převládaly tmavé barvy (když děti zbytečně dlouho barvy promíchávaly). Nejhezčí monotyp byl černobílý. Bylo by lepší, kdyby děti pracovaly ve stoje. Lépe by dosáhly na celou podložku a lépe by se jim čtvrtka přikládala na podložku. Chtěly ale sedět. S umístěním a odejmutím čtvrtky jsem dětem pomohla. Byla to příjemná hodina, pro děti i pro mě.

2.2.18 Malí návrháři

Činnost – tvorba razítek, tisk na látku

Časová dotace – 45 minut

Počet dětí – 8

Cíl činnosti – rozvoj motorických dovedností, přesnost, čistota práce.

Ilustrace 17: návrh vzoru

Pomůcky - plátno nebo jakákoliv jednobarevná bavlněná hladká látka, pryžová podložka, například moosgummi (my jsme použili starou karimatku), nůžky, černé slabé fixy, akrylové, textilní, nebo tiskařské barvy (použili jsme akrylové), plastová podložka na barvy, menší ploché štětce, dřevěné tyčky, motouz, tavná pistole, ubrusy na stůl, zástěrky.

Příprava – karimatku nastříháme na menší díly, látku na pruhy, které by měly být o trochu užší než tyčka. Dlouhé asi 40 až 50 centimetrů. Barvy si připravíme těsně před tím, než je budeme potřebovat. Rychle vysychají. Na plastovou podložku vytlačíme z tub barvy, jen trochu, budeme doplňovat.

Motivace – s pomocí pohádky Zdeňka Millera Krtek a kalhotky, si s dětmi povídáme, jak vzniká látka. Co vše se musí udělat, než se k nám dostanou hotové kalhoty nebo tričko. Kdo je to návrhář.

Průběh – děti nejprve dostaly kus karimatky, fix a nůžky. Měly si představit, že jsou návrháři a mají vymyslet jednoduchý vzor na látku. Třeba na závěs do svého pokojíčku. Na karimatku si nakreslily motivy, hodně jednoduché, aby si je zvládly vystříhnout. Objevila se srdíčka, kytičky, čtverečky, ale třeba i bagr a lampička. Motivy vystříhly. Když bylo dostříháno, dali jsme pryč židle, aby měly děti volný pohyb kolem stolu a měly přístup k barvám. Děti dostaly látku. Uprostřed stolu byly připraveny barvy a štětce (ke každé barvě jeden) a děti si chodily natírat razítka a otiskovaly je na svoji látku. Některé děti vytvářely pravidelné vzory, některé razítkovaly chaoticky. Když bylo vše orazítkováno, připravili jsme si motouz, tyčky a tavnou pistoli. Látku jsme pomocí pistole připevnili k tyčce a navázali závěs z motouzu. Děti si tak mohly závěs opravdu někam zavěsit.

Hodnocení – z většiny dětí by byly opravdu dobří návrháři, vymyslely zajímavé vzory. Práce měly vesměs čisté, barvou nezamazané. Stříhání karimatky bylo trochu obtížnější, ale nepřesnosti při stříhání nakonec vyzněly pozitivně. Nejmenším dětem jsme se stříháním pomohli. Kontrolovali jsem děti při práci s barvami, aby se moc nezamazaly, barvy z rukou hned tak nepustí. Dětem se hodina líbila, odcházely spokojené.

3. Závěr

Výtvarný projekt pro předškolní děti se podařilo zrealizovat v plné míře, nastaly jen nepatrné odchylky. Ty byly způsobeny špatným odhadem schopností dětí – v případě hodiny Sněhové vločky, kdy jsme zvolili špatnou velikost vloček. Další odchylky byly způsobeny nižším věkem dětí, než s kterým se počítalo. Ale jsme zájmová organizace, nezáleží na věku a schopnostech dětí, tvoříme hlavně pro radost. Celkově ale musím konstatovat, že, děti pracovaly s chutí, zaujala je motivace k jednotlivým hodinám. Dostalo se mi pozitivní zpětné vazby jak od dětí, tak od rodičů. Bylo to pro mě velice povzbuzující, dodalo mi to energii do další výtvarné práce s dětmi. Děti, s kterými jsem na projektu pracovala byly velmi šikovné, neměli jsme problém se základními věcmi, jako správné držení tužky, nůžek. Až na nejmenší děti a jednoho chlapce byly ukázněné. Proces tvorby si dokázaly užít, bylo vidět že do výtvarného kroužku nechodí z přinucení.

Velký ohlas, u dětí i u rodičů, měly venkovní dílny. Při tvorbě venku je nejvíce patrné, jak děti vnímají proces samotné tvorby, je to pro ně hra a výsledný artefakt vznikne jakoby mimoděk. Samozřejmě i venku děti vhodně motivujeme, ale už samotný pobyt a tvoření venku je motivací. Děti přirozeně využívají prostředků přírody. To samozřejmě můžeme i při tvoření uvnitř, ale nepůsobí to tak přirozeně. Je rozdíl najít si venku šišku a přímo ji využít, nebo si ji odnést a někdy potom z ní něco vytvořit. Tvorba venku je samozřejmě náročnější na přípravu. Jak je uvedeno v praktické části, kromě výtvarných pomůcek se neobejdeme bez některých věcí jako jsou kapesníky, vlhčené kapesníky, láhev s vodou a podobně. Platí to samozřejmě pro práci s předškolními dětmi. Mívají žízeň (svoje lahvičky si zapomínají), teče jim z nosu. Proto je potřeba ještě jeden lektor navíc. Jeden se věnuje výtvarné práci s dětmi, druhý musí na děti dávat pozor. Děti mají tendence odbíhat, lézt na stromy a podobně. Rodiče nám děti svěřili a my jsme za ně zodpovědní. Venkovní dílna by v žádném případě neměla být jako jedna z prvních hodin projektu. Děti by se měly již znát navzájem, lektor by měl děti znát, vědět, co od nich může očekávat. Tento projekt začínal venkovní dílnou. Děti ale měly za sebou již dlouhou společnou práci ve výtvarném kroužku.

Hry a činnosti, kterými děti motivujeme by měly být vhodně tématicky zvoleny. Někdy se hodí hra, někdy čtení pohádky nebo třeba jen povídání na dané téma. Pokud chceme v průběhu motivace dětem vysvětlit například nějaký přírodní jev, musíme to co nejvíce

zjednodušit. Děti by informace měly pochopit, měly by je zaujmout, ne odradit. Nepouštíme se do tématu, který neumíme vysvětlit, nebo mu sami zcela nerozumíme. Naštěstí existuje mnoho kvalitních dětských knih, máme dostupné informace na internetu. Her pro předškolní děti je také dostatek. Pokud se nám žádná nehodí, musíme improvizovat. To ostatně lektor pracující s malými dětmi stejně musí často dělat. Nestačí mít připravenou hru, dětem nemusí sednout, dohraje se dříve, než jsme předpokládali. Musíme mít vždy něco v záloze. Motivace musí být přiměřeně dlouhá. Pokud pro motivaci použijeme hru, vybereme hru s představitelným časovým horizontem dohratelnosti. Nejlépe hru s opakující se činností, kterou můžeme kdykoliv ukončit. Čteme-li příběh nebo pohádku, text musí být krátký, počítáme s dotazy dětí, s diskuzí. Čas vyhrazený pro motivaci by neměl přesáhnout jednu třetinu z celé časové dotace. Necháme-li je déle, propadnou hře a ztratí zájem o tvoření. Jakmile vidíme, že jsou děti správně nastartované, motivaci utneme. Lektor by měl své děti znát, mít obecné informace. Nesmí se stát, že se dítěte dotkneme nevhodným dotazem o rodině, zdravotním stavu. Informace se týkají například i potravinových alergií, děti občas nosí na kroužek různé pochutiny a nabízí ostatním.

Ta samá pravidla vlastně platí i pro samotnou výtvarnou činnost. Výtvarné postupy a techniky, byť jsou jednoduché, musíme dětem vysvětlit krok za krokem. Nesmíme je odradit, vzbudit v nich pocit, že to nezvládnou. Musíme je povzbuzovat a chválit průběžně při práci. Když něco nejde, techniku přizpůsobíme, zjednodušíme, pomůžeme. Činnost nesmí být dlouhá, děti se nevydrží dlouho soustředit. Někdy děti pracují velmi rychle, jsou se vším brzy hotovi a nechtějí na výkresu nic dodělovat, upravovat. Musíme mít pro ně vždy něco v záloze. Například barevné papíry na střihání, papíry na kreslení. V našem kroužku se osvědčily pracovní listy pro předškoláky zaměřené na grafomotoriku.

Pokud jsme pracovali s barvami, volila jsem temperové barvy, jdou dobře umýt, jsou nezávadné. Pouze při tisku na látku jsme pracovali s akrylovými barvami. Musela jsem na děti dávat větší pozor, barvy se špatně smývají a hlídala jsem i jejich spotřebu. Do misek je lépe dávat barev méně a průběžně doplňovat. Malé děti by měly pracovat na velkém papíru, aby měly dostatek prostoru pro projevení své fantazie. Když ho nezaplní, nic se neděje, vždy můžeme přebytečný papír odstříhnout. Popřípadě podlepit větším kartonem, přilepit zápich, ucho na pověšení. V žádném případě ale nezasahujeme dětem do samotné tvorby. Nenamalovaly přesně co měly? Nevadí, nejde nám přece o výsledek ale proces, který k němu vede a který si děti mohou náležitě užít. Naopak ale některé techniky, jako

například odkrývací, je s malými dětmi lepší realizovat na menší formáty. Jsou to techniky založené na pečlivosti, soustředění a časově jsou náročnější. Nesmíme zapomenout také na takovou důležitou maličkost – podepisovat dětem výkresy. Nemůžeme spoléhat, že si svá díla poznají.

Na projektu pracovaly dvě skupiny dětí. Zahájila skupina deseti dětí ve věku od čtyř do šesti let. S takovýmto věkovým rozpětím projekt počítal. Čtyřleté děti jsou motoricky šikovné, jejich sociální dovednosti pro práci v kolektivu jsou na výši. Děti v této skupině si navzájem sedly. Byly schopné spolupráce, navzájem si pomáhaly. Menší problémy byly pouze s jediným chlapcem ve skupině. Maminka tvrdila, že je hyperaktivní, ale na práci se to neprojevovalo, byl spíše nevychovaný. Později se chlapec srovnal, vycházel s ostatními dobře. Výtvarně byly tyto děti velmi šikovné, řekla bych, že až nad rámec svých věkových možností. Druhou skupinu tvořilo osm dětí ve věku od tří do šesti let. Projekt s tříletými dětmi nepočítal. Mezi třetím a čtvrtým rokem věku dítěte jsou rozdíly jak motorické, tak sociální. Naše tříleté děti toho byly dokladem, připojily se i komunikační problémy. Měly problémy s výslovností, nerozuměla jsem jim. Byli to sourozenci dalších členů skupiny. Druhá skupina nebyla tak sehraná jako první. Bylo patrné rozdělení na dvě frakce – dvě sourozenecké dvojice (vše chlapci) a ostatní (děvčata). Děvčata byla šikovná, vše samostatně zvládala. Nejmenším vypomáhali sourozenci nebo já. Pro tuto skupinu by se hodil ještě jeden lektor navíc, jako pomoc nejmenším. Musím přiznat, že nás trochu brzdili, projekt s nimi nepočítal.

Celkově mám z projektu dobrý pocit. Myslím, že zvolené techniky byly vybrány správně, dětem sedly, zvládly je dobře, bavily je. Děti si vyzkoušely tvorbu pomocí netradičních pomůcek a materiálů. Prostřednictvím nepravých grafických technik se seznámily s principy tisku, zajímavými tvary a liniemi vznikajícími otiskem běžných předmětů. To vše obohacuje dětskou fantazii a představivost. Děti se prostřednictvím těchto technik posouvají i v motorických dovednostech. Po těchto zkušenostech se určitě pustím do dalšího projektu. Opět s předškolními dětmi a opět s nepravými grafickými technikami. Tyto nenáročné techniky (jak na provedení tak i na vybavení) jsou pro předškolní děti ideální. Dají se kombinovat s jinými technikami, mezi sebou, dají se obměňovat. Hlavně v nich můžeme využít obyčejné věci a prostředky přírody.

4. Seznam použitých zdrojů

AICHELE, D., GOLTEOVÁ-BECHTLEROVÁ, M. Co tu kvete? Praha: Ikar, 1998. ISBN 80-85944-97-9

Encyklopedie výtvarného umění. Praha: Svojtka a Vašut, 1996. ISBN 80-7180-167-4

KOŤÁTKOVÁ, Soňa. Hry v mateřské škole v teorii a praxi. Praha: Grada publishing a. s. , 2005. ISBN 80-247-0852-3

LISÁ, L., KŇOURKOVÁ, M. Vývoj dítěte a jeho úskalí. Praha: Avicenum, 1986.

MIKULKA, Alois. Dvanáct usmívajících se ježibab. Brno: Blok, 1974.

MILER, Zdeněk, PETIŠKA, Eduard. Jak krtek ke kalhotkám přišel. 8. vyd. Praha: Albatros, 2011. ISBN 978-80-00-02879-8

NEDVĚDOVÁ, Zdeňka, ZATLOUKALOVÁ, Iva. Výtvarná tvorba. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-46-6

PRETTE, M. C., CAPALDO, A. Tvorivosť, tvar, farba. 2. vyd. Bratislava: Mladé letá, 1982.

SEKORA, Ondřej. Malované počasí. Praha: Albatros, 1980. ISBN 13-716-80

SVOBODOVÁ, Marie. Výtvarná výchova v předškolním věku. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1998. ISBN 8085808-47-1

ŠKALOUDOVÁ PUCHMAJEROVÁ, Lucrezia, VALEŠOVÁ, Hana. Úvod do didaktiky grafiky. 2. vyd. Liberec: TUL, 2008. ISBN 978-80-7372-420-7

ŠKALOUDOVÁ PUCHMAJEROVÁ, Lucrezia, VALEŠOVÁ, Hana. Úvod do didaktiky kresby. 2. vyd. Liberec: TUL, 2008. ISBN 978-80-7372-421-4

UŽDIL, Jaromír. Čáry, klikyháky, paňáci a auta: výtvarný projev a psychický život dítěte. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-599-7

VALACHOVÁ, Daniela. Výtvarná edukácia v predprimárnom vzdelávaní a mimoškolskej činnosti. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010. ISBN 978-80-223-2778-7

ŽÁČEK, Jiří. Aprílová škola. 3. vyd. Praha: Albatros, 1989.

www.predskolaci.cz

5. Seznam příloh

Příloha č. 1 – motivační básnička Tulipán a tulipání

Příloha č. 2 – motivační básnička/písnička Hádaly se houby v lese

Příloha č. 3 – fotodokumentace venkovní dílny

Příloha č. 1

Jiří Žáček: Tulipán a tulipání

Tulipán a tulipání

celý den se k sobě klaní,

až se diví okolí:

- Že je záda nebolí?

Příloha č. 2

Hádaly se houby v lese

Hádaly se houby, hádaly se v lese.

Kterou z nich si houbař v košíku odnese.

A už kráčí lesem houbař kudrnatý.

Nevzal ani jednu, byly jedovatý.

Příloha č. 3

Venkovní dílny

Ilustrace 18 : strom vytvořený kombinovanou technikou - koláž, frotáž

Ilustrace 19 : otisky listů - pracují děvčata ve věku od 5ti do 6ti let

Ilustrace 20: hra na podzimní vítr

Ilustrace 21: venkovní batoh